

ВОДГУК

на дысертацыю Дзігадзюк Валянціны Паўлаўны “Катэгорыі праспекцыі і рэтраспекцыі ў мастацкай прозе У. Гніламёдава” на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова

1. Адапаведнасць дысертацыі заяўленай спецыяльнасці і галіне навукі. Дысертацыя Дзігадзюк Валянціны Паўлаўны “Катэгорыі праспекцыі і рэтраспекцыі ў мастацкай прозе У. Гніламёдава” адпавядае спецыяльнасці 10.02.01 – беларуская мова і філалагічнай галіне навукі. У даследаванні вытрымліваецца палажэнне пашпарта спецыяльнасці ў частцы: “Даследаванні па названай спецыяльнасці могуць выконвацца ў межах канкрэтных моўных дысцыплін: графікі і арфаграфіі, фанетыкі і фаналогіі, лексікі і семасіялогіі, фразеалогіі, марфемікі і словаўтварэння, марфалогіі і сінтаксіса, стылістыкі і лінгвістыкі тэксту”, зацверджанага загадам Вышэйшай атэстацыйнай камісіі Рэспублікі Беларусь ад 13.11.2017 № 260.

2. Актуальнасць тэмы дысертацыі. Актуальнасць даследавання відавочная і вынікае з неабходнасці агульнага сумарнага погляду на прыроду лінгвістычных адзінак з гледжання сацыяльнага і функцыянальнага напаўнення іх, выключнай здольнасці арганізоўваць тэксты мастацкай літаратуры. Лінгвістычныя даследаванні актыўна ўключаюць у навуковае поле тэкставыя арганізацыі мастацкай літаратуры, што сведчыць пра якасна новы падыход у вывучэнні дыхатамічнага адзінства мовы і маўлення. У першай палове XX стагоддзя асноўным аспектам вывучэння моўных катэгорый быў структурна-сістэмны, з другой паловы замацоўваецца падыход вывучэння са строгім улікам узуальнага дзеяння, выкарыстання мовы яе носбітам. Сучаснік сцвярджае: “Парадаксальнасць развіцця мовазнаўства складаецца ў тым, што вывучэнне мастацкага маўлення выдзяляецца ў самастойную лінгвістычную дысцыпліну зусім нядаўна, хаця ўжо першыя спецыялісты па граматыцы займаліся не чым іншым, як вывучэннем мастацкага маўлення” (В.Рамашка). Правамернасць гэтага меркавання відавочная. Даследчыцкая цікавасць да тэкстаў мастацкай літаратуры дыктуе прымяненне метадалогіі інтэрпрэтавання моўнага факта, яго ўключэння ў структуру тэксту, заснаванай на сістэмным бачанні функцыянальных “паводзін” яго ў творы. Асабліваю цікавасць у сувязі з гэтым выклікае вывучэнне сістэмы моўнай рэпрэзентацыі тэкставых катэгорый у творчасці носбіта мовы, які ў індывідуальнай манеры адлюстроўвае маўленчую рэчаіснасць, паказвае магчымасці мовы на парадыгматычным узроўні, засведчвае яе сінтагматыку, выкрышталізоўвае яе разнастайнасць і адметнаць, выразнасць і багацце, люструе традыцыі і

заканамернасці развіцця. Вызначальным у гэтым ракурсе аналітычнага апісання мовы з'яўляецца дысертацыйнае даследаванне “Катэгорыі праспекцыі і рэтраспекцыі ў мастацкай прозе У. Гніламёдава” В.П.Дзігадзюк. Дысертантка звяртаецца да мовы таленавітага прадстаўніка беларускай літаратуры, яскравага выразніка стратэгічных і тактычных тэндэнцый у зменах беларускага маўлення, чыя творчасць – наглядная ілюстрацыя прымянення і аперывавання адзінкамі моўнага арсеналу. Даследаванне выходзіць за межы вузкаарыентаванага, на першы погляд, аб'екта вывучэння і ў цэлым падае панарамнае ўяўленне пра інтра- і экстралінгвістычныя высновы тэкставай арганізацыі пісьменніцкай манеры, адбітку яе на станаўленні і развіцці сучаснай літаратурнай мовы.

Надзённасць праведзенага даследавання відавочная і вызначаецца тым, што моўнае багацце сучаснай беларускай прозы, як слушна заўважае Валянціна Дзігадзюк, недастаткова даследавана ў айчынным мовазнаўстве, адсутнічае сістэмная каталагізацыя тэкставых катэгорый у праламленні іх на моўную рэалізацыю. Сучасны літаратурны працэс вызначаецца сваёй стракатасцю, ён уключае ў сябе мноства напрамкаў, жанравых эксперыментаў, кантамінацыю стыляў. Літаратурныя лёсы некаторых сучасных пісьменнікаў дэманструюць працэс нарастання адлегласці паміж элітарнай і масавай літаратурамі. Знайсці сёння адмысловага выразніка моўнага густу – нялёгкая задача для даследчыка. Аднак Дзігадзюк В.П. і навуковаму кіраўніку ўдалося гэта зрабіць. Даследчыца слушна заўважае: “Мова мастацкай прозы У. Гніламёдава поўнаасцю акумулюе ў сабе стабільнасць, унармаванасць катэгорый мастацкіх літаратуры, а таксама пошукі новых форм выражэння думкі, наватарства, што значна ўплывае на дэмакратызацыю літаратурных норм. Такім чынам, можна канстатаваць, што ў мове твораў У. Гніламёдава найбольш выразна адлюстроўваецца шырокі дыяпазон катэгорый мастацкага тэксту, выяўляюцца дынамічныя працэсы ў рэпрэзентацыі катэгорый праспекцыі і рэтраспекцыі ў прыватнасці”. Да гэтага трэба дадаць вядомы факт, што У.В.Гніламёдаў з'яўляецца лідарам у літаратурнай крытыцы. Своеасаблівым рэфрэнам да сучаснасці гучаць яго словы: “...У нашым жыцці многае змянілася самым нечаканым і карэнным чынам, у тым ліку і становішча пісьменніка, умовы яго творчай дзейнасці, заангажаванасць грамадствам. Сёння часта чуюцца галасы накіраваныя таго, што «аўтар памёр», «літаратурны працэс абмялеў і знік», «літаратура скончылася». Ці так гэта? Вядома, усё цяжэ, змяняецца, але патрэба ў літаратуры не адпала і яна не знікла, не парвала са сваімі асноватворнымі традыцыямі. Маральнай асаблівасцю нашай літаратуры было тое, што яна заўсёды судакраналася з народным лёсам, з усім тым, з чым гэты лёс быў звязаны. Яна страсна сцвярджала гуманістычную ідэю каштоўнасці чалавека

як жывой, крэатыўнай істоты, адлюстроўвала нацыянальную ідэнтычнасць народа, матэрыяльны і духоўны ўклад жыцця, мову і традыцыі, характар і распаўсюджаныя тыпы асобы. Літаратура – наша люстра і наша памяць”. Калі гаварыць пра тэкстаўтварэнне, то менавіта ў творчасці Уладзіміра Васільевіча яно набывае шматгранныя рысы і ўласцівасці, вывучаць якія накіравана не аднаму пакаленню даследчыкаў.

Дэскрыптыўная характарыстыка тэкставых катэгорый, шматстайнасці семантычнай сінтагматыкі ў творах выдатнага носбіта роднай мовы – важкі ўнёсак ў развіццё беларускага мовазнаўства, які арганічна ўвойдзе ў ланцужок айчынных даследаванняў і зойме годнае месца сярод лінгвістычных прац.

3. Ступень навізны вынікаў, атрыманых у дысертацыі, і навуковых палажэнняў, што выносяцца на абарону. Вынікі дысертацыі Дзігадзюк В.П. уяўляюць сабой новыя практычныя і тэарэтычныя каштоўныя веды, якія могуць выкарыстоўвацца як у далейшых лінгвістычных даследаваннях, так і ў дыдактычных мэтах. Дысертацыйнае даследаванне валодае высокай ступенню навуковай навізны, што прэзентуецца ў наступным.

Па-першае, у самім факце вывучэння моўнай рэпрэзентацыі катэгорый праспекцыі і рэтраспекцыі ў мастацкім тэксце.

Па-другое, у выяўленні рэпрэзентатыўнага корпусу катэгорыі праспекцыі ў мастацкай прозе і класіфікацыі паводле гіпера-гіпанімічнай таксаноміі з улікам а) тыпу сюжэта (лінейнага з экскурсамі, лінейна-паралельнага), б) ступені яго экспрэсіі (статычнай, дынамічнай), в) наяўнасці / адсутнасці элементаў кампазіцыі (падзелу на главы, дыялогаў, маналогаў), г) тыпу кампазіцыі (лінейнага).

Па-трэцяе, у распрацаванай парадыгме моўнай рэпрэзентацыі тэкставай сюжэтнай рэтраспекцыі: а) лексіка-граматычнымі спосабамі і лексемамі з рэтраспектыўнай семантыкай, б) маркіроўкай пачатку твора лексемамі са значэннем часу – акалічнасцямі і прыслоўямі часу, в) арганізацыяй часовай кампазіцыі твораў – наяўнасці асноўнага рэтраспектыўнага сюжэта ўнутры базіснага плана, г) актуалізацыі асноўнай рэтраспектыўна выражанай сюжэтнай лініі з унутранымі рэтраспектыўнымі спасылкамі, д) адзінствам сюжэтнай лініі і як вынік рэтраспектыўнай узаемаабумоўленасцю сюжэта цыкла раманаў.

Упершыню прадстаўлены статусныя падставы для вылучэння камбінаторыкі тэкставых катэгорый як фундаментальных уласцівасцей забеспячэння эфектыўнай мастацкай камунікацыі пры вядучай ролі праспектыўных і рэтраспектыўных планаў – інструментаў выбудоўвання сюжэтных калізій. У сувязі з гэтым важным было ўстанавіць карэляцыю

сюжетна-кампазіцыйнага і жанрава-тэматычнага дыяпазонаў мастацкай прозы, паказаць іх ўплыў на тыпа- і відаўтварэнне праспекцыі/рэтраспекцыі і маркіроўку іх рэпрэзентацыі. Так, у трэцім палажэнні, вынесеным на абарону, увага факусуецца на фарміраванні адносін тоеснасці, пры якіх назіраецца поўная зместавая ідэнтычнасць у межах адной сюжэтнай лініі, і ўключэння, якія характарызуюцца частковым супадзеннем падзей. Тое, як паслядоўна і абгрунтавана катэгорыі верыфікуюцца ў дысертцыі, дае падставы меркаваць, што вынікі даследавання, могуць быць узяты за аснову пры далейшым вывучэнні катэгорый праспекцыі і рэтраспекцыі ў розных камунікатыўных актах, розных жанрах мастацкай літаратуры.

Палажэнні, вынесеныя на абарону, аргументавана раскрываюцца і пераканаўча даказваюцца ў адпаведных главах.

У першым палажэнні справядліва адзначаецца, што кваліфікацыйным параметрам пры сістэматызацыі катэгорый праспекцыі і рэтраспекцыі выступае частотнасць сюжэтных ліній, якія вызначаюць дыяпазон часавых планаў, а таксама асаблівасці сюжэта і кампазіцыі мастацкага твора, гэта дазваляе выдзяляць рода-відавыя класы катэгорый у тэмпаральнай перспектыве.

Арыгінальная канцэпцыя прапанаваных тыпаў тэкставых катэгорый, выведзеная на даследчую арэну, заснавана на розных падыходах і тэрміналагічнай неадпаведнасці дэфініцый у айчыннай тэорыі і замежнай. Перад намі розныя канцэпцыі стварэння мастацкага тэксту, і яны маюць гістарычную падаплёку. Прадвызначаюцца дыферэнцыяльныя прыкметы катэгорый праспекцыі і рэтраспекцыі на падставе камунікатыўных мэт, накіраваных на чытацкую аўдыторыю з гледжання ўключанасці яе ў кантэкст. Паказальныя ў гэтых адносінах назіранні дысертанткі над тэкставымі кампанентамі камунікатыўнай і мадальна-сэнсавай маркіроўкі. У ходзе даследавання былі выяўлены шэсць значэнняў камунікатыўнай і столькі ж мадальна-сэнсавай маркіроўкі праспектыўных кампанентаў.

Другое палажэнне валодае навізнай, якая выяўляецца ў сутнасці лінгвапрагматычнага падыходу да вывучэння праблем тэкставай практыкі. У працы прыводзіцца інструментарый сродкаў рэалізацыі паданалізных катэгорый, які суправаджаецца дэталёвым аналізам значэнняў пажадання, намеру, меркавання, магчымасці, пабуджэння, неабходнасці vs просьбы, прапановы, парады, забароны, пагрозы, сцвярджэння, што стварае новае даследчае поле, якое можа прымяняцца для выяўлення тэкставых дамінант іншых дыскурсіўных практык.

Ступень навізны трэцяга палажэння зыходзіць з элементнага ўяўлення пра шырокі рэпрэзентатыўны дыяпазон і сюжэтна-кампазіцыйныя асаблівасці твораў пісьменніка, што дазваляе выдзеліць адпаведныя тыпы,

віды і маркеры катэгорыі рэтраспекцыі. Выніковасць зробленых абагульненняў высокая і растлумачвае спецыфіку маніфестацыі паданалізных катэгорый ў мастацкім тэксце. У гэтым плане цікавымі і плённымі для далейшага даследавання з'яўляюцца назіранні над сістэмай дэтэрмінант тэкставых адзінстваў, заснаваных на лагічных адносінах тоеснасці і ўключэння.

Чацвёртае палажэнне дэманструе намаганні В.П.Дзігадзюк у рэчышчы дыскурснага аналізу, калі ўказваецца на увядзенне ў сюжэт мастацкага твора імён вядомых дзеячаў, іх цытат, гістарычных падзей і фактаў, якія імпліцытна актуалізуюць зрух у часавы план мінулага, пры гэтым тэматычны рэпертуар іх рэпрэзентацыі і моўныя сродкі эксплікацыі вар'іруюцца ў адпаведнасці з грамадска-палітычнай і сацыякультурнай сітуацыяй.

Новым з'яўляецца сістэмны погляд на адбор і арганізацыю канкрэтных моўных прыёмаў маніфестацыі катэгорыі рэтраспекцыі як асаблівай камунікатыўнай прасторы. Функцыянальна-сэнсавы дыяпазон яе абумоўлены кампазіцыйнымі асаблівасцямі твораў У. Гніламёдава і спецыфікай лексіка-граматычнага выражэння катэгорыі – лінейнай кампазіцыяй мастацкага твора, лінейна-паралельным і лінейным з экскурсамі сюжэтам раманаў.

Такім чынам, палажэнні, вынесеныя на абарону, валодаюць прынцыповай навізной, абгрунтаваныя, паслядоўна раскрыты ў тэксце дысертацыі, строга супадпарадкаваны з главамі, якія рэзюмуюцца новымі высновамі, эфектыўна развіваюць навуковыя думкі дысертанткі.

4. Абгрунтаванасць і дакладнасць вывадаў і рэкамендацый, сфармуляваных у дысертацыі. Аргументаванасць і верагоднасць заключаных вывадаў грунтуецца на падрабязным і несупярэчлівым змястоўным аналізе айчынных і замежных навуковых крыніц, розных поглядаў і падыходаў, іх інтэрпрэтацыі ў адпаведнасці з асаблівасцямі беларускага тэкставага прадукта. Праца дысертанта базуецца на 198 крыніцах. Дастатковым для атрымання верагодных вынікаў з'яўляецца аб'ём даследаванага фактычнага матэрыялу, прыцягнутага для аналізу.

Асаблівае месца ў рабоце займаюць дадаткі. Імі істотна дапаўняецца матэрыял, які ўвайшоў у асноўны тэкст дысертацыі, што ўзмацняе агульнае станоўчае ўражанне аб праведзенай дысертантам працы па сістэматызацыі шырокага і разнастайнага фактычнага матэрыялу і падмацоўвае дакладнасць тэарэтычных палажэнняў працы, якія знайшлі адлюстраванне і абараняюцца ў палажэннях, высновах.

Дысертацыя з'яўляецца вынікам дэталёвай распрацоўкі праблемы, у выніку чаго самастойна, па-новаму, абгрунтавана і дакладна вызначаны тэарэтычныя напрамкі і падыходы (сістэмна-функцыянальны, камунікатыўна-дзеясны, кантэкстуальны, логіка-семантычны, дыскурсны і

кантэнт-аналіз); распрацаваны інавацыйны змест дзвюх тэкставых катэгорый, якія аспектна характарызуюць спецыфіку ўзаемадзеяння паміж адрасантам і адрасатам тэксту.

Такім чынам, высновы і рэкамендацыі, сфармуляваныя ў дысэртацыі, маюць эвалюцыйны характар, могуць паспяхова прымяняцца ў навучанні, характарызуюцца дакладнасцю, паўнатай і строгай суаднесенасцю з аб'ектам і прадметам даследавання; прапанаваная канцэпцыя комплекснага даследавання мастацкага тэксту адкрывае новыя перспектывы ў даследаванні лінгвістыкі мастацкага тэксту.

5. Навуковая, практычная, эканамічная і сацыяльная значнасць вынікаў дысэртацыі з указаннем рэкамендацый па іх выкарыстанні.

З гледжання запатрабаванняў лінгвістычнай навукі дысэртацыйная праца, вынесена на абарону, уяўляе сабой даследаванне, у якім актуалізуцца праблемы не толькі лінгвістыкі, але і тэорыі тэксту – мовазнаўчага адгалінавання, якое нядаўна стала здабыткам сучаснасці. Навуковая значнасць дысэртацыі бачыцца таксама ў тым, што аўтар уводзіць у навуковы зварот новыя дэфініцыі, працягвае на новым узроўні навуковую дыскусію аб маўленчай рэалізацыі тэкставых катэгорый, іх функцыянальнай нагрузцы. Атрыманыя вынікі значна ўзбагачаюць і развіваюць навуковыя ўяўленні ў галіне камунікатыўна-моўнага ўзаемадзеяння. Навуковая значнасць і методыка-практычная скіраванасць праведзенага даследавання відавочныя, узважанасць пазіцый, канцэптुальнасць высноў, глыбокая распрацоўка іх пакідае добрае ўражанне пра аўтара – вучонага, апантанга ў асэнсаванні лінгвістычнай карціны свету.

6. Апублікаванасць вынікаў дысэртацыі ў навуковым друку з'яўляецца дастатковай. Асноўныя палажэнні і вынікі дысэртацыі прадстаўлены ў 14 публікацыях, з якіх 7 артыкулаў у рэцэнзаваных навуковых часопісах, рэкамендаваных ВАК Рэспублікі Беларусь, 3 артыкулы ў зборніках навуковых прац і навуковых часопісах, 4 публікацыі ў зборніках навуковых і навукова-метадычных міжнародных і рэспубліканскіх канферэнцый.

7. Адпаведнасць афармлення дысэртацыі патрабаванням ВАК. Дысэртацыя і аўтарэферат аформлены ў адпаведнасці з існуючымі патрабаваннямі ВАК Беларусі, з выкарыстаннем неабходных атрыбутаў і патрабаванняў навуковага стылю ў адпаведных яму жанрах. Аўтарэферат дае дастатковае ўяўленне пра змест дысэртацыі і не ўтрымлівае звестак, якія выходзяць за яе межы.

8. Адпаведнасць навукавай кваліфікацыі саіскальніка вучонай ступені, на якую ён прэтэндуе. Навуковая кваліфікацыя В.П.Дзігадзюк цалкам адпавядае вучонай ступені кандыдата філалагічных навук, на якую

яна прэтэндуе. Апаніруемая праца сведчыць аб кампетэнтнасці і навуковай сталасці саіскальніцы, якая здолела выявіць досыць сучасную навуковую праблему і вырашыць шэраг складаных даследчых задач.

9. Заўвагі. Дысертacyjная праца, пададзеная на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук, мае высокі тэарэтычны і метадалагічны даследчы ўзровень. Разам з тым ўзніклі некаторыя пытанні як тэхнічнага парадку, так і навукова-праблемнага.

1. У дысертacyjі назіраюцца некаторыя недакладнасці ў афармленні спасылак на навуковыя крыніцы. п.28 Інструкцыі аб парадку афармлення дысертacyjі, дысертacyjі ў выглядзе навуковага даклада, аўтарэферата дысертacyjі і публікацый па тэме дысертacyjі ў частцы спасылак на цытуемыя працы, дзе чытаем: “Спасылкі на крыніцы (у тым ліку на дысертacyjі і ўласныя публікацыі), з якіх у дысертacyjю запазычваюцца асобныя матэрыялы або вынікі, афармляюцца квадратнымі дужкамі непасрэдна за гэтымі матэрыяламі (вынікамі) або цытаваным тэкстам з заключэннем у іх нумароў гэтых крыніц, указаных у раздзеле «СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ».

Праілюструем спосаб спасылак у дысертacyjі старонкай 24: “Тэма часавай арганізацыі, адлюстравання рэальнага часу ў мастацкім тэксце закраналася таксама ў працах Л. А. Азнабаевай, Т. А. Андрэевай, Г. К. Гільдзінай, Л. С. Левітан, І. М. Лысухіна, І. П. Кудраватых, В. С. Макровай, В. Ю. Мядзведзевай, А. В. Падучавай, М. У. Самафалавай, А. В. Церахавай, Э. А. Ушнікавай, Н. У. Чайкі [158; 69; 159; 160; 25; 161; 162; 163; 164; 165; 52; 166; 167; 168; 169; 170; 171; 172; 173; 174; 175]”. Чаму спасылка не даецца пасля прозвішчаў згодна з інструкцыяй аб парадку афармлення дысертacyjі?

2. У дысертacyjі сустракаюцца і “безадрасныя” прозвішчы, напрыклад, на с. 24 чытаем: “Сістэматызацыя і больш грунтоўная навуковая распрацоўка гэтай праблемы былі зроблены К. В. Ліфанцьевай”. Ці на с. 29: “На ўзроўні тэма-рэматычнага разгортвання вялікую ролю адыгралі працы па лінгвістыцы тэксту І. Р. Гальперына, В. І. Маскальскай, З. Я. Тураевай” і інш.

3. Трэба адзначыць, што структура дысертacyjі прадуманая, кампзіцыйна паслядоўная, метадычна вывераная, аднак заўважаецца лексічны паўтор канструкцый тыпу “Праспектыўныя адносіны – Проспектыўныя адносіны тоеснасці – Проспектыўныя адносіны ўключэння – Проспектыўныя адносіны перасячэння – Проспектыўныя адносіны неадпаведнасці”, якога, на нашу думку, можна было б пазбегчы, разнастаіўшы назвы скандэнсаваным сэнсам кожнага параграфа, ці аб’яднаўшы ў больш буйныя сінтагмы. Так, пункт 2.1 складаецца з двух сказаў, а п. 2.1.1 з трох абзацаў, што складае старонку тэксту. Напрыклад, п. 2.1.1.1 “Праспектыўныя адносіны тоеснасці” можна было разнастаіць тым, на

чым засноўваецца аналіз, – на структурнай арганізацыі і мадальна-сэнсавай маркіроўцы. Мяркуем, што такі падыход аптымальна акрэсліў бы заяўленую праблематыку: нават пры структурным прачытванні Зместу дысертацыі адразу высвечвалася б маштабнасць праведзенага даследавання.

4. Пры даволі ўдалым аспектным вивучэнні катэгорыі часу дысертант не спыняецца на тлумачэнні таго факта, па якой прычыне ў дысертацыі разглядаюцца менавіта катэгорыі праспекцыі і рэтраспекцыі з шэрагу іншых. Так, І. Р. Гальперын вылучаў дзесяць тэкстаўтваральных катэгорый: інфарматыўнасць, членімасць, кагезія (унутрытэкставыя сувязі), кантынуум, аўтасемантыя адрэзкаў тэксту, рэтраспекцыя і прапекцыя, мадальнасць, інтэграцыя і завершанасць тэксту, на што ўказваецца і ў дысертацыі: “Праведзены аналіз дазволіў І. Р. Гальперыну вылучыць 10 тэкставых катэгорый – інфарматыўнасці, кагезіі, кантынуума, членімасці, аўтасемантыі адрэзкаў тэксту, рэтраспекцыю, праспекцыю, мадальнасць, інтэграцыі, завершанасці. Катэгорыі ўзаемазвязаны і маюць унутрытэкставы характар”(с.14). Далей чытаем: “Працы І. Р. Гальперына (1977–1980), у якіх даследчык разглядае тэкст, яго структуру, паслужылі штуршком ў айчыннай лінгвістыцы да вылучэння тэкставых катэгорый праспекцыі і рэтраспекцыі”. Бясспрэчны факт, але ж думаем, што не гэтым тлумачыцца выбар дысертанта. На с.110 пастулюецца: “Кваліфікацыя і сістэматызацыя катэгорый праспекцыі і рэтраспекцыі ў творах У. Гніламёдава заснаваны на метадалагічных прынцыпах лінгвістыкі тэксту”. Пад увагу можна ўзяць абгрунтаванне на с. 4 пры ўказанні на матэрыял даследавання: “Такім чынам, можна канстатаваць, што ў мове твораў У. Гніламёдава найбольш выразна адлюстроўваецца шырокі дыяпазон катэгорый мастацкага тэксту, выяўляюцца дынамічныя працэсы ў рэпрэзентацыі катэгорый праспекцыі і рэтраспекцыі ў прыватнасці”. Відаць, гэта звязана больш з пісьменніцкай манерай, тэкстуальнымі прыярытэтамі паданалізных твораў. Ці нечым іншым? Хацелася б пачуць больш дакладнае тлумачэнне саіскальніка.

5. Дысертант бачыць актуальнасць ў прыналежнасці даследавання да “перспектыўнага і сучаснага напрамку – лінгвістыкі тэксту” (с.5). Аднак вынікі дысертацыі можна лічыць і набыткам тэорыі тэксту.

У лінгвістыцы тэксту на сёння наглядна вылучаюць два асноўныя напрамкі. У першым выяўляюцца сэнсавыя адрозненні камунікатыўна арыентаваных кампанентаў выказвання, якія паказваюць на правілы лагічнага разгортвання зместу тэксту, яго прагматычных характарыстык. Тэкст выступае ў ролі кантэкстна-кансітуатыўнага камунікатыўнага акружэння, якое дазваляе рэцыпіенту інтэграваць ў “карціну свету” яе стваральніка. Другі напрамак прадугледжвае выяўленне глыбінных сэнсаў, якія могуць быць змешчаны ў адным вербальным тэксце. У тэорыі тэксту

даследуюцца асноўныя ўласцівасці семіятычнага тэксту – звязанасць і функцыянальная нагрузка яго элементаў. Прынцыповым адрозненнем і комплексам уласцівасцей, якія дазваляюць дыферынцыраваць паняцці “лінгвістыка тэксту” і “тэорыя тэксту”, з’яўляецца замацаванасць за першым інтралінгвістычных фактараў, а за другім – агульнай семіялагічнай прыроды любой знакавай паслядоўнасці пры пэўнай перавазе вербальнай.

З гледжання лінгвістыкі тэксту на фоне гэтага мадэлявання вызначаюцца характар, асаблівасці і сігніфікатыўныя напаўненні камунікатыўных сітуацый, тактык і стратэгий, складнікамі якіх з’яўляюцца, паводле А. Папінай, “глабальныя катэгорыі тэксту”: а) удзельнікі камунікатыўнага акту, удзельнікі падзей, аформленыя пры дапамозе катэгорыі азначанасці / неазначанасці (пэўнасці / няпэўнасці) аб’ектаў; б) падзеі, працэсы, факты; в) катэгорыі рэальнага мастацкага часу, час ірэальнага свету; г) рэальная мастацкая прастора, ірэальная прастора; д) ацэнка: дыктум, модус.

У рамках тэорыі тэксту правамерная пастаноўка пытання аб месцы ў тэксце або сукупнасцях тэкстаў паняццёвых катэгорый або асобных рэалій (прастора, часі інш.); задача пры гэтым – выявіць значнасць гэтых катэгорый у тэксце. На думку саіскальніка, ці могуць паданалізныя катэгорыі праспекцыі і рэтраспекцыі авыступаць у якасці б’екта (не прадмета!) даследавання тэорыі тэксту.

10. Заключэнне. Выказаныя заўвагі маюць прыватны і дыскусійны характар, не выклікаюць сумненняў у прафесійным узроўні навуковай падрыхтоўкі В.П.Дзігадзюк. Яны з’яўляюцца толькі падставай для ўдакладнення пазіцый выканаўцы працы, могуць быць зняты падчас навуковай дыскусіі, тым больш, што шэраг пастаўленых намі пытанняў мае праблемны характар і ўказвае на магчымыя перспектывы працягу даследавання ў абраным накірунку.

У адпаведнасці з патрабаваннямі пунктаў 19 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў у Рэспубліцы Беларусь вучоная ступень кандыдата філалагічных навук можа быць прысуджана Дзігадзюк Валянціне Паўлаўне за:

абгрунтаванне тэарэтычных асноў рэпрэзентацыі катэгорый праспекцыі і рэтраспекцыі (сюжэтна-кампазіцыйныя асаблівасці, колькасць сюжэтных ліній, рода-відавых класы) як кампазіцыйных складнікаў сістэмы мастацкага твора;

устаанаўленне спецыфікі моўнай рэпрэзентацыі кампазіцыйна-тэкставай і сюжэтна-кампазіцыйнай праспекцыі ў творах У. Гніламёдава, апісанне структурнай арганізацыі праспектыўных кампанентаў тэксту;

структураванне выражэння адсылачнай рэтраспекцыі ў мастацкай прозе У. Гніламёдава і вызначэнне відавых класаў рэтраспектыўных тыпаў, відаў, маркераў (лексічны паўтор, сінанімія, лексемы, займеннікі, формы дзеепрыметніка, сказы камбінаванай будовы; канструкцыі эліптычныя, рэдукаваныя, з сінтаксічнай непаўнотой і імпліцытнай семантыкай і інш.);

сістэматызацыю логіка-семантычных адносін паміж тэмпаральнымі тэкставымі кампанентамі і стварэнне рэпрэзентатыўнага корпусу катэгорый праспекцыі і рэтраспекцыі мастацкай прозы У. Гніламёдава,

што ў сукупнасці ўяўляе сабой значны навуковы ўнёсак у развіццё агульнага мовазнаўства, лінвістыкі мастацкага тэксту, стылістыкі.

Доктар філалагічных навук,
прафесар кафедры перыядычнага друку і вэб-журналістыкі
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта,
прафесар



В.І.Іўчанкаў

29 верасня 2023 года

